

Peijata, huijata ja puijata

1. Suomen kielessä on koko joukko 'pettämistä' merkitseviä verbejä, joista useimmat ovat jokseenkin nuoria. Ymmärrettävää onkin, että tällaista affektipi-toista käsitesisältöä ilmaisemaan kaivataan yhä tuoreempia ja väkevempiä sanoja. Kaikesta päättäen myöhäisiä 'pettämisen' ilmaisimia ovat esim. *huiputtaa*, *jallittaa*, *juksata*, *julkauttaa*, *julkuttaa*, *jymäyttää* ja *petkuttaa*. Nämä ovat kaikki nykyisen yleis-kielen puhujalle tuttuja, enimmäkseen arkityylisiä sanoja, mutta Lönnrotin sanakirja ja sen 1886 ilmestynyt lisävihko eivät tunne niistä yhtään ainakaan 'pettämisen' merkityksessä käytettynä.

2. Melkoisesti vanhempi ilmaus on *peijata*. Se esiintyy nykyisessä merkityksessään jo Renvallin sanakirjassa (1826): *peijaan*, *-jata* 'fallo, decipio, fraudo; täuschen, hintergehen'. Suomen kielen etymologinen sanakirja (SKES) selittää sanan ruotsalaislainaksi. Originaali *spea*, suomenruotsalaismurteissa *späj(a)*, *spei* tosin merkitsee 'pilkata, ilvehtii', mutta sanakirja viittaa siihen, että merkityspuoleen ovat voineet vaikuttaa myös *puijata* ja ruotsin *preja* 'nylkeä, peijata, petkuttaa'. Kyseenalaista on, voiko juuri sanalla *puijata* olla tässä osuutta, koska se ilmeisesti itse on nuorempaa perua kuin *peijata* (palaan asiaan myöhemmin). Eri sanojen yhteisvaikutusta on kyllä syytä uumoilla.

Omasta puolestani pitäisin luultavana, että merkityksenkehitykseen *spea* 'pilkata, ilvehtii' > *peijata* 'pettää' ovat taustatekijöinä vaikuttaneet (paitsi ehkä ruotsin *preja*; vrt. Karsten, *Folkmålsstudier* 10 s. 374) verbit *huijata* ja *pettää*. Tuntuisi suorastaan mahdolliselta ajatella puusta katsoen, että *peijata* on vain kontaminaatio näistä synonyymeistaan. Näin yksinkertaisesta selittämisestä estää kuitenkin paitsi ruotsin esikuvan läheisyys myös se seikka, että *huijata*-verbin nykyinen merkitys onkin verrattain nuori. Itse asiassa merkityksen 'pilkata, ilvehtii' vaihtuminen 'pettämiseksi' on varsin luontevaa. Esim. ruotsin *skoja*-verbin käyttöala sisältää molemmat merkitykset; Cannelin selittää sen: 'kujeilla; peijata, petkuttaa, veijata; tehdä pilkkaa (jksta); pitää (jkta) pilkkana(an); laskea leikkiä; mellastella' (Ruots.-suom. sanakirja, 7. painos).

3. Verbi *huijata* on tarkasteltavistamme sanoista selvästi iäkkäin, mutta sen merkitys on vanhojen sanakirjalähteiden tietämän mukaan nykyisestä poikkeava.

Juslenius (1745): *huijan*, *-ata* 'permuto, commuto, byter, byter emot'; *huijari* 'permutare solens, bytare'.

Ganander (1786; I 191 B): *hujjan*, *-jasin*, *-jjata* 'byter, byter emot, permuto, commuto'; *hujjatan*, *-ttaa* pass. idem; it. 'byter, hutlar bort'; *hujjari* 'bytare, permutare solens'; it. 'som hutlar bort'; »Hevosten-huijari».

Renvall (1826): *huijaan*, *-jata* 'permuto, commuto, equos mangonizo'; 'austauschen'; unde *huijaan rahani* l. *tavarani* 'pecuniam l. bona mea qs. permutando dissipo l. prodigo'; 'verschwenden'; *huijari* 'mango, al. prodigus homo'; 'Austauscher, Verschwender'.

Helenius (1838): *huijan*, *-ata* 'bortbyta, tuska, förslösa'; *huijari* 'hästbytare, -prånglare, slösare'.

Eurén (1860): *huijaan*, *-ata* 'byta, prångla, slösa'; *huijari* 'prånglare, hästbytare, liderlig sälle'.

Huijaaminen on siis näistä tiedoista päätellen tarkoittanut aluksi vaihtamista, vaihtokaupan käymistä, Gananderista alkaen myös tuhlaamista ('hutlar bort'). Nykyiseen 'pettämisen' merkitykseen viittaa vasta Heleniuksen *huijari*-sanana selitys 'hästbytare, -prånglare', mutta tässäkin lienee vielä etualalla suhteellisen kunniallinen 'vaihtajan' eikä 'pettäjän' merkitys. Kiinnitettäköön erityistä huomiota siihen, että Helenius käsittää huijarin nimenomaan hevosen vaihtajaksi; Gananderillakin oli yhdyssana *hevostenhuijari*.

Lönnrotin sanakirjassa pääsee nykyinen käytäntö selvästi näkyviin, mutta vanha on vielä vahvasti mukana: *huijata* 'flänga, skoja, prångla, byta, slösa'; *huijari* 'prånglare, hästbytare (hevoshuijari), skojare; slösare, liderlig sälle'.

Nyky-suomen sanakirjasta (NS) 'vaihtamisen' ja 'tuhlaamisen' merkitykset puuttuvat tyyten. *Huijata*-verbin selityksinä mainitaan: 1. 'keinotella häikäilemättömästi, harjoittaa epärehellistä liiketoimintaa, pettää, petkuttaa, puijata, gulašsata, trokata', 2. 'huutaa, vars. riemuissaan, huikata, luikata', 3. (harv.) 'kulkea kylillä, hummata'. (Lönnrot esittää erikseen huutamista tarkoittavan *huijata*-verbin.) *Huijari* on NS:n mukaan 'petkuttaja, humpuukimestari, gulašsi, trokari'.

Sanakirjasäätiön murre-sanakokoelmien valossa *huijata*-verbin käyttö on melko labiilia. Selvästi levinnein merkitys on 'pettää'. Tietoja ei kuitenkaan ole yhtään esim. koko Kainuusta eikä Pohjois-Suomesta. Erityisesti lounais- ja alasatakuntalaismurteissa sana merkitsee 'hävittää, panna menemään (esim. eläin myymällä tai lopettamalla), hukata, tuhлата'. Tällainen käytäntö vastaa suurin piirtein sellaisia vanhoissa sanakirjoissa esiintyviä selityksiä kuin 'hutlar bort' (Gan.), 'verschwenden' (Renv.), 'förslösa' (Hel.). Murre-esimerkkejä: »Minä huijasi (= hukkasin, hävitin pois) jo se vanhan kaakkin» Pyhämaa (V. Heltonen 1933) / »minä meina se lehmä huijata (= hukata tappamalla tai myymällä)» Pyhäranta (T. Helo 1902) / »Se o sitä lai miäst et kyl se kaikk sitä myäde huija ko hän saaki» Taivassalo (F. J. Saario 1904) / »kyll mä sull se heose myy mutt es sä saas stä huijat (= myydä, panna menemään)» Mynämäki (Anna Rekola 1929) / »Joko snää oles se vanha heoses huijannu? — En viäl, mutt kyll kai mnää se jo ensmäis syksy huija» Tl. Lappi (J. Viljanen 1936) / »Se on huijannu kaikki tavaras» Paattinen (J. Kaijala 1933) / »Huijas kaikki mitä hänellä oli» Huittinen (Sv. Vuorio 1932) / »Mahtaako mun täytyy huijat lehmäni konnen mä mistää saa sil suvikäyntii» Ahlainen (M. Lindroos 1946) /

»s on huijannuk kaikki tavaransa» Hämeenkyrö (I. Kohtamäki 1934) / »se huijaa paljo omasuutta meneh» Kymi (V. Tala 1949) / »Kukas tietää kuim paljo se huijas rahhoo ku käv Hartolassa» Kangasniemi (O. Kuitunen 1918) / »Kaikki o huijannu talot tavarat» Ähtäri (Anna Oikari 1932) / »no joko s oot taas huijannus (= myynyt pois, hävittänyt) sen kellos?» Nurmo (A. Ojajarvi 1946).

Vanhoissa sanakirjalähteissä keskeisenä mainittu merkitys 'vaihtaa' esiintyy tuskin elävänä nykymurteissa, mutta jokusista muistiinpanoista se vielä heijastuu. Niinpä Aino Perhon selityksen mukaan *huijata* merkitsee Urjalassa 'myydä, v a i h t a a, tuhlata'. Sanan *huijari* selittää nakkilalainen N. Ruusunen (1900): 'vaihturi l. kauppias (esim. hevosen)', ja yhdyssanan *hevoshuijari* euralainen V. Jaakkola (1909): 'joka usein vaihtaa hevosta'. — Castrenianumissa säilytettävät vanhan kirjasuomen sanakokoelmat eivät tunne 'vaihtamisen' merkitystä; ainoa tieto sanasta on v:n 1642 Raamatun sitaatti, jossa merkitys on 'huutaa' (ks. SKES s.v. *hui*).

Muista *huijata*-verbin merkityksistä on tavallisin 'huutaa, luikata'. Tällaisesta käytöstä on tietoja eritoten hämäläismurteista ja Turun ylämaan murteista, esim.: »Mää eksysi mettää ja huijasinki niin iankaikkisest, muttei kukkaa vastanu» Lietto (F. Posti 1933) / »Mitähä se tietää kun varekset niin huijas» Mouhijärvi (K. J. Laitakari 1935) / »niin se huijjas aina sitte. niinkum paimenet ruukaa huutaa» Ruovesi (Ritva Peltonen 1951) / »Ku siinä huijaat ja huiskutat liinaas nin kyl ne tulee noutamaa siitä ylte» Sysmä (E. J. Ekman 1942).¹

Harvinaisempia käyttötapoja valaisevat seuraavat murretiedot: (Pyhäisin piti olla kotisilla ja kuunnella, kun luettiin Raamattua:) eihä sitä pääst niinikkää huijaamaa (= juoksemaan ulkona)» Lappee (V. Ruoppila 1953) / 'jouten kuljeksia', Parikkala (V. Pajari 1928) / »Ekkös se sinä rantaukkahan, aina vain huijaat ympäri maalimaa» Salla (Helmi Salokannel 1960) / 'elää hurjasti', Rantasalmi (A. Helve 1902) // »vapa huijatao (= heitetään) sil viisii järvie» Hiitola (Toini Rautiainen 1957) / »Elekee huijjatak keppilöellä» Juva (V. Hytönen 1900—03) / »se huijas (= pyöritti) lakkiaan ilimassa» Nivala (K. Vilkuna 1928—30) // »Leenan kipeestä säärestä katkes verisuani ja siitä huijas veri niin kun härjän kurkusta» Forssa (J. Rantanen 1947).

4. Ovatko kaikki *huijata*-verbin käyttötavat saman sanan eri merkityksiä, on hankala kysymys, johon en uskalla varmasti vastata. SKES antaa etymologisen selityksen vain huutamista tarkoittavalle *huijata*-verbille, joka yhdistetään interjektioon *hui*. Ei voi kuitenkaan kieltää, että muutkin *huijata*-verbin käyttötavat tun-

¹ Tässä yhteydessä todettakoon, että verbillä *huikata*, joka läheisesti liittyy huutamista tarkoittavaan *huijata*-verbiin, on joskus myös merkitys 'vaihtaa'. Tavallisempi on kuitenkin *huikkia* 'vaihtaa ilman välisuoritusta l. väliä, huikata'; »Huikitaan kellojal!» (NS). Kysäinen *huijata* ja *huikata* -verbien merkitysten kahtalaisuus lienee satunnainen. Vaihtamista tarkoittava *huikata* ~ *huikkia* on ilmeisen nuori slangisanamainen ilmaus: NS lienee ensimmäinen leksikko, jossa se noteerataan. Mahdollista tietenkä on, että (vaihto)kaupankäyntiin liittyvä *huijata*-verbi on siihen jotenkin vaikuttanut, mutta myös esim. *suikata*, *suikkia* yms. saattavat liittyä samaan yhteyteen.

tuvat ekspressiivisiltä, erityisesti viimeisinä mainitut harvinaisimmat, joihin kylläkin ovat saattaneet vaikuttaa eräät toiset *hui*-alkuiset ekspressiivisanat (*huilata*, *huiskia*, *huihoa* yms.). 'Pettämistä' merkitsevänäkin *huijata* kuulostaa ekspressiivissävyiseltä. Sen sijaan vanhimmissa sanakirjoissa keskeisenä esitetty 'vaihtamisen' merkitys tuntuu suhteellisen asialliselta. Ei liene kuitenkaan mahdotonta ajatella, että sekin on samaa deskriptiivistä juurta.

Substantiivi *huijari* on aina Jusleniuksesta asti selitetty erityisesti sellaiseksi vaihtajaksi, joka pitää vaihtamista tapanaan: 'permutare solens'. Ilmeisesti *huijari* onkin jo kauan tarkoittanut etenkin ammattimaista vaihtokaupan harjoittajaa, usein hevossaksaa. Joka tapauksessa *huijata* ja *huijari* ovat sekä nykykielisen että sanakirjalähteiden esittämän vanhemman käytännön mukaan ennen kaikkea kaupankäyntiin liittyviä sanoja. Käsitykseni mukaan *huijaaminen* on tarkoittanut aina 1800-luvun alkupuoliskolle asti jokseenkin terminluonteisesti vaihtokaupan käyntiä. Koska sanaa viljeltiin kuitenkin myös onomatopoeettisesti ja muutenkin ekspressiivisesti, se helposti pejoroitui petollista kaupustelua tarkoittavaksi. Erityisen usein *huijata* ja *huijari* -sanoja näkyy käytetyn hevoskaupan yhteydessä; juuri tällä alalla vaihtokauppaa on yleisesti käyty meidän päiviimme asti.² Kiertelevien hevoskauppiaiden usein harrastamien vilpillisten myyntitemppujen vuoksi sanan tyyliarvon negatiivistuminen on sitäkin ymmärrettävämpää. Luultavasti *hevoshuijari*kaan — joka ylivormaisesti tavallisimpana *huijari*-loppuisena yhdyssanana on levinnyt kansankieleen yli koko maan — ei alkuaan ole tarkoittanut nimenomaan epärehellistä kauppiasta, vaan on vasta myöhemmin saanut selvästi halventavan ja tuomitsevan merkityksensä. — Semanttisena paralleelina voidaan mainita, että saksan kielessä *tauschen* merkitsee 'vaihtaa', mutta sen Umlaut-muoto *täuschen* 'pettää'. *Tauscher* on vastaavasti 'vaihtaja, vaihtokauppias', *Täuscher* 'pettäjä', mutta — mikä tässä yhteydessä on erittäin kiintoisaa — myös 'vaihtokauppias; hevoshuijari' (ks. Hirvensalo, Saks.-suom. sanakirja).

Muunlaista kuin kaupankäynnin yhteydessä tapahtuvaa pettämistä *huijata*-verbi tarkoittaa paljon harvemmin; sellainen käyttö on ilmeisen sekundaaria. Merkitys 'panna menemään, hävittää, tuhllata' on varmaan sekin myöhäisempi kuin 'vaihtaa'. Se pohjautunee siihen, että markkinahumussa monelta kaupankävijältä usein menivät paitsi vaihdettavat ja myytävät myös niistä saadut rahat.

5. Otsikossa mainituista sanoista on vielä käsittelemättä *puijata*. Se on kaikesta päättäen selvästi nuorempi kuin *huijata* ja *peijata*. Vielä Lönnrotille se on tuntematon, mutta sanakirjan lisävihossa se mainitaan: 'narra, bedraga; hafva onödigt bestyr för sig'. Merkityksenselitys on siis väljempi kuin NS:n esittämä: 'pettää, petkuttaa, narrata, peijata, huiputtaa, jymäyttää, vetää huulesta, vetää nenästä'. Myös sana *puijaus* on Lönnrotin lisävihossa selitetty suunnilleen vastaavasti: 'bedrägeri; (fig.) löjligt företag'; »mitä puijauksia hänellä nyt taas on edessään».

² Ruotsin *skojare*, joka merkitsee sekä 'veitikkaa, veijaria' että 'huijaria, petkuttajaa', esiintyy myös pregnantissa 'hevoshuijarin' merkityksessä (vrt. Östergren, Nusvensk ordbok).

Houkuttelevalta tuntuu ajatella, että nuori *puijata* on kontaminaatio synonyymeistaan *huijata* ja *peijata*. Näin asianlaita uskoakseni onkin. Voidaan tosin ehkä huomauttaa, että *puijata* on kansankielessä sangen laajalti levinnyt, joten sana ei voisi olla kovin nuori. Tällainen huomautus tuskin painaa kovin paljoa, koska on ilmeistä, että kyseisenlaiset affektisanat, jotka erityisen usein liittyvät kaupankäyntiin, ovat kyenneet nopeasti leviämään yli maan etenkin markkinamiesten mukana. Lönnrotin leksikon lisävihossa mainittu merkitys 'hafva onödigt bestyr för sig' selittyy siitä, että *puijata* — kuten *huijata* — on äänneasultaan ekspressiivinen.³ Se, että sanalla yleisesti on vain kiinteä käsitteellinen merkityksensä 'pettää', tukee nähdäkseni edellä esitettyä kontaminaatioselitystä.

6. Suorastaan periaatteelliselta kannalta tuntuisi vaikealta olettaa, että sellaiset synonyymiset, äänneasultaankin samantapaiset sanat kuin *huijata*, *puijata* ja *peijata* olisivat voineet kehittyä aivan toisistaan riippumatta. Kontaminaation mahdollisuus on ymmärrettävästi erityisen suuri silloin, kun kysymyksessä ovat affektisanat. Niitä tarvittaessa johtuu väkevään ilmaisuun pyrkivälle puhujalle monesti mieleen eri vaihtoehtoja, jolloin helposti syntyy risteytymä.

Näyttää siltä, että kontaminaatioteitse on kehkeytynyt muitakin pettämistä tarkoittavia verbejä. Tässä on kuitenkin tyydyttävä vain ohimennen esitettäviin viittauksiin. Nykysuomen yleinen verbi *petkuttaa* voisi kenties olla sekaantuma sanoista *pettää* ja *julkuttaa*. *Petkuttaa* on vielä Lönnrotin sanakirjalle ja sen lisävihollekin tuntematon; *julkuttaa* ei myöskään esiinny vielä 'pettämisen' merkityksessä, mutta sen sijaan substantiivi *jutku* lisävihossa selitettynä 'spratt, knep, streck (tepponen)'. — Entä olisiko *huiputtaa* ehkä = *huijata* + *peiputtaa*? *Huiputtaa* on selvästi nuori sana, eikä sitä voine merkitysopillisesti perustella ilman muuta *huippu*-sanana johdokseksi; *peiputtaa*, tavallisemmin *peipottaa* on sen sijaan jo Jusleniuksen noteeraama 'pettämisen' ilmaisun, jolla on mahdollisesti vastineet karjalassa ja virossakin (SKES). — Verbi *veijata* muistuttaa epäilyttävästi lähinnä sanaa *peijata*. Mikäli se voidaan katsoa takaperoisjohdokseksi substantiivista *veijari* — ainakin yleiskielesämme *veijata* on harvinainen, *veijari* taas aivan yleinen ilmaus (vrt. NS) —, on taas tarjolla kontaminaatioselityksen mahdollisuus: *veijari* = *veitikka* + *peijari* (*huijari*); merkityksen kannalta selitys sopisi hyvin, koska *veijari* on toisaalta 'kujeilija', toisaalta 'pettäjä'. Kronologisesti ajatus on niin ikään mahdollinen: *veijari* on selvästi nuorempaa perua kuin sen komponenteiksi ajatellut sanat.⁴

³ Samalta pohjalta selittynevät myös SKES:n mainitsemat satunnaismerkitykset 'puhdistautua syytöksestä' (Hattula) ja 'yllyttää, kehottaa' (aunus; suomalaislaina). Hyvin deskriptiiviseltä kuulostaa SKES:n samassa yhteydessä esittämä Kainuun *puikuli*, *puipuli* 'juoni, petos(peli)'.
⁴ *Veijari*-sanana liittymistä *veitikka* ja *veiterä*-sanoihin on arvellut jo Ojansuu, Suomen kielen tutkimuksen työmaalta I 198.

Die finnischen Verben *peijata*, *huijata* und *puijata*

VON PAAVO PULKKINEN

Die in der heutigen finnischen Sprache gebräuchlichen Verben, die 'betrügen' bedeuten, sind im allgemeinen jungen Ursprungs; z. B. Lönnrots Wörterbuch und dessen Ergänzungsheft (1886) kennen sie meistens noch nicht. Von der interessanten Gruppe lautlich aneinander erinnernder Synonyme (*peijata*, *huijata* und *puijata*) ist am ältesten in der ebenerwähnten Bedeutung das Verb *peijata* (Renvall 1826). Es ist als Entlehnung aus dem Schwedischen erklärt worden (< *spea*, dial. *späj(a)*, *spej* 'spotten, scherzen, foppen, necken'). Man hat vermutet, dass zur Herausbildung der Bedeutung schwed. *preja* 'schinden' (Karsten) und fi. *puijata* (SKES) beigetragen haben. Nach der Auffassung des Verf. ist *puijata* jüngerer Ursprungs und kann also nicht unter den Ursachen in Frage kommen, wohl aber *huijata* und *pettää* 'betrügen'. (Um eine eigentliche Kontamination handelt es sich jedoch nicht.)

Das Verb *huijata* hat laut alten Wörterbuchangaben (angefangen von Juslenius 1745) ursprünglich 'tauschen, wechseln' bedeutet (nachher auch 'verschwenden'). In den heutigen finnischen Mundarten ist die Bedeutung 'tauschen' geschwunden; die häufigste Bedeutung ist 'betrügen'. Vor allem in den südwestfinnischen Mundarten und in denen von Nieder-Satakunta kennt man die Bedeutung 'vernichten, verlieren, verschwenden'. Verhältnismässig gewöhnlich ist die Bedeutung 'schreien, johlen'. Einige seltener Bedeutungen haben offenbar ebenfalls expressive Färbung. SKES etymologisiert *huijata* nur in der Bedeutung 'schreien' (vgl. die Interjektion *hui*). Nach der Annahme des Verf. handelt es sich um ein expressives Wort,

dessen verschiedene Bedeutungen auf dieselbe Wurzel zurückgehen, auch die Bedeutung 'tauschen, wechseln', in der die Expressivität am wenigsten fühlbar ist.

Die in der heutigen Sprache gewöhnlichste Bedeutung '(im Handel) betrügen' hat sich allem Anschein nach aus der Bedeutung 'tauschen, wechseln' entwickelt. Das entsprechende Substantiv *huijari*, das einen betrügerischen Kaufmann (in der Volkssprache oft ausdrücklich einen Pferdchändler) und zuweilen auch einen sonstigen Schwindler bezeichnet, hat früher 'Tauscher, Tauschhändler' bedeutet. Die Pejorierung der Bedeutung erklärt sich nicht nur durch die Expressivität der Lautgestalt, sondern auch besonders dadurch, dass man speziell beim Tauschen von Pferden — eine Handelsweise, die bis in unsere Tage hinein beliebt gewesen ist — sich unehrlicher Mittel bedient hat. — Als semantische Parallele können folgende deutsche Wortpaare genannt werden: *tauschen* ~ *täuschen*; *Tauscher* ~ *Täuscher*.

Das Verb *puijata* ist erst seit der zweiten Hälfte des vorigen Jahrhunderts bekannt. Es ist wahrscheinlich eine Kontamination von *huijata* + *peijata*. Anschliessend weist der Verf. darauf hin, dass sich möglicherweise auch einige andere junge Verben, die 'betrügen' bedeuten, als Kontaminationen deuten lassen: *petkuttaa* = *pettää* + *jutkuttaa*; *huiputtaa* = *huijata* + *peiputtaa*. Das seltene *veijata* dürfte eine retrograde Ableitung von dem Substantiv *veijari* 'Schelm, Spitzbube' sein, und dieses wiederum kann man als Kontamination von *veitikka* 'Schelm, Schlaumeier' + *peijari* (*huijari*) erklären.